

FRANZ KAFKA

PROMĚNA

CHARAKTERISTIKA UMĚLECKÉHO TEXTU

„Milí rodiče,” řekla sestra a úvodem uhodila rukou do stolu, „takhle to dál nejde. Jestli vy to snad nechápete, já to chápu. Nechci před touto obludou vyslovovat jméno svého bratra a řeknu tedy jen: musíme se jí pokusit zbavit. Zkusili jsme vše, co je v lidských silách, abychom se o ni starali a trpělivě ji snášeli, myslím, že nám nikdo nemůže ani to nejmenší vytknout.”

„Má tisíckrát pravdu,” řekl si otec pro sebe. Matka, která pořád ještě nemohla popadnout dech, se s pomateným výrazem v očích tlumeně rozkašlala do dlaně.

Sestra hned běžela k matce a položila jí ruku na čelo. Otce přivedla zřejmě sestřina slova na určitější myšlenky, napřímil se na židli, pohrával si se svou sluhovskou čepicí mezi talíři, které zůstaly na stole ještě od večere pánů nájemníků, a chvílemi se podíval po tichém Řehořovi.

„Musíme se toho hledět zbavit,” řekla teď sestra výslovně otci, neboť matka pro kašel neslyšela, „ještě vás oba umoří, vidím to už. Když jednou člověk musí tak těžce pracovat jako my všichni, nemůže mít přece doma tohle věčné soužení. Já už to také nevydržím.” A rozplakala se tak usedavě, že jí slzy kanuly dolů na matčinu tvář, z níž je stírala mechanickými pohyby ruky.

Analýza uměleckého textu

- **zasazení výňatku do kontextu díla**

Úryvek je ze závěru třetí části, krátce předtím, než se Řehoř rozhodl zemřít.

- text je rozdělen do tří částí

I. Řehoř Samsa, obchodní cestující, se jednoho dne probudil a zjistil, že se proměnil v brouka. Chtěl vyrazit na pracovní cestu, členové rodiny na něj klepali, ale nemohl vstát. Do bytu přišel Samsův nadřízený, prokurista, a chtěl, aby šel Řehoř do práce. Ten odpovídá skrz zamčené dveře, že hned dorazí. Podaří se mu odemknout dveře a je šokovaný reakcemi ostatních. Matka pláče, prokurista uteče a otec ho novinami a holí zahnal zpět do pokoje.

II. Jediný z rodiny, kdo se Řehoře nestraní, je jeho sestra Markétka, pravidelně mu nosí jídlo. Řehoř uvažuje nad finanční situací rodiny, dosud ji totiž živil on. Chtěl sestře platit konzervatoř, ale nyní nemůže. Matka k Řehořovi do pokoje zpočátku vůbec nechodila, odhodlala se asi po dvou měsících. Řehoř ji nechtěl trápit, a tak zůstával skrytý pod pohovkou. Markétka a matka chtěly Řehořovi z pokoje odstranit nábytek, který nepotřeboval, a při této činnosti matka Řehoře zahlédla. Řehoř vyběhl z pokoje, aby nebyl matce na očích, ale to ženy vyděsilo. Když přišel otec z práce, snažil se Řehoře vyhnat zpátky do pokoje, honil ho po bytě a házel po něm jablka, z nichž jedno zůstalo zaryté v Řehořově těle. Sestra se snažila Řehoře uchránit.

III. Řehoř se léčil více než měsíc. Rodina mu nyní každý večer otevírala dveře a on pozoroval, co večer matka, otec a sestra dělají. Rodina finančně strádala, otec se nechal zaměstnat jako sluha, sestra jako prodavačka, ale stejně museli rozprodávat majetek. Markétka už o Řehoře tolik nepečovala – dvakrát denně mu nosila jídlo, ale už se nestarala, kolik toho sní. Pokoj byl špinavý a neuklidila ho ani nová posluhovačka. Ta jediná se Řehoře nebála, dokonce se na něj chodila dívat. V bytě nyní byli tři podnájemníci, kterým matka s Markétkou podstrojovaly. Jednou nájemníci seděli v obývacím pokoji, Markétka jim hrála na housle a oni zahlédli dveřmi Řehoře. Okamžitě dali výpověď. Markétka nyní poprvé vysloví myšlenku, kterou se všichni báli říct – Řehoř je jim na obtíž a je potřeba se ho zbavit. Řehoř všechno vyslechl a uznal, že jeho život nemá cenu. V noci vydechl naposledy, ráno ho našla posluhovačka. Celé rodině se ulevilo, mohli se nyní přestěhovat do menšího bytu.

- **téma a motiv**

téma: bezútešná rodinná situace

motivy: obluda, kašel, soužení, talíře

- **časoprostor**

prostor: byt rodiny Samsových

čas: není určen

- **kompoziční výstavba**

Povídka je rozdělena do tří částí, děj je vyprávěn chronologicky.

- **literární forma, druh a žánr**

próza, epika, povídka

- **vypravěč**

er-forma – vševědoucí vypravěč

- **postava**

Řehoř Samsa – býval živitelem rodiny. Po proměně shledává, že je všem na obtíž, a těžce to nese. Snaží se být co nejméně náročný a neobtěžovat. Nejprve si čistí tělo o koberec, postupně se začne zanedbávat a je špinavý, zaprášený a pokrytý pavučinami. Stále méně jí, až zemře.

sestra Markétka – citlivá, hraje na housle, dává Řehořovi dvakrát denně najíst. Postupem času lituje Řehoře čím dál tím více, kvůli jeho proměně je nucena chodit do práce a nemůže studovat hudební konzervatoř. V závěru povídky je řečeno, že roste do krásy.

matka – nedokáže se s Řehořovou změnou vyrovnat, bojí se ho, do pokoje vstupuje jen málokdy. Celé večery probřečí.

otec – starý pán, který se nechal Řehořem žít. Po proměně je nucen přijmout práci sluhy. Zachovává stařecké zvyky, chodí v uniformě sloužícího a téměř se nepřevléká, doma většinu času prospí. K Řehořovi má záporný vztah, až agresivní. Zranil ho jablkem, vyháněl ho holí.

- **vyprávěcí způsoby**

pásmo vypravěče v er-formě

přímá řeč – Markétka, otec

- **typy promluv**

monolog – Markétka

vnitřní monolog – otec

- **jazykové prostředky a jejich funkce ve výňatku**

oslovení *Milí rodiče*

dysfemismus *obluda* (= bratr proměněný v brouka)

- **tropy a figury a jejich funkce ve výňatku**

hyperbola *Má tisíckrát pravdu; věčné soužení*

přírovnání *Když jednou člověk musí tak těžce pracovat jako my všichni*

Literárněhistorický kontext

- **kontext autorovy tvorby**

první čtvrtina 20. století

Franz Kafka (1883–1924)

- narozen na Starém Městě v Praze, psal německy = mateřský jazyk, mluvil česky a francouzsky
- židovský původ, učil se hebrejsky
- měl dva bratry (oba zemřeli v dětském věku) a tři sestry (všechny zemřely v koncentračních táborech)
- otec byl velkoobchodník s galanterií, s Franzem si nerozuměli
- rodina se 14x stěhovala
- absolvoval Německou chlapeckou školu a Německé státní gymnázium
- studoval práva na německé části KU, chodil na přednášky z germanistiky a dějin umění
- na studiích se seznámil s Maxem Brodem – celoživotní přátelství
- pracoval v pojišťovně jako tajemník – u kolegů i nadřízených oblíbený, povyšoval
- práce ho naplňovala i rozčilovala zároveň
- vždy pečlivě, ale nenápadně oblečený
- usměvavý, laskavý, neměl rád vulgární vtipy, zábavný, nekuřák, vegetarián, abstinents, nepil kávu ani čaj, nejedl čokoládu
- nízké sebevědomí
- zajímal se o českou politiku, přispíval na politické vězně
- vztah s několika ženami, 4x zasnoubený (2x se stejnou ženou), ale nikdy se neoženil
- jednou z nich byla Milena Jesenská, překladatelka jeho děl do češtiny – setkali se pouze dvakrát, dopisovali si
- od r. 1917 měl tuberkulózu hrtnu – pobýval v sanatoriích (Čechy, Slovensko, Rakousko, Německo, Itálie, Švýcarsko), nemohl mluvit a polykat
- r. 1922 byl penzionován
- téměř pořád žil u rodičů
- od r. 1923 žil v Berlíně a věnoval se psaní
- publikoval od r. 1908, své povídky veřejně četl
- od r. 1909 si vedl deník
- v závěti vyslovil přání, aby Max Brod zničil všechna nepublikovaná díla – Brod neuposlechl
- zemřel v sanatoriu v Dolním Rakousku, je pohřben na Novém židovském hřbitově na Žižkově

rysy díla:

fantaskní a absurdní svět bez logiky

svět je líčen do nejmenších podrobností

ve většině děl je největším zlem byrokracie – bezúspěšný boj člověka

pesimismus, pocity vyřazenosti

hlavní postavy nemívají příjmení – všeobecná platnost, bývají ponižováni

příběhy končí tragicky nebo bezvýchodně

Proces – román

- 10 samostatných kapitol, pořadí není jasně dané

- hlavní hrdina Josef K. od dne svých 30. narozenin

- čím se provinil? – žil monotónní život, nesnažil se vymanit ze stereotypu, neprojevil odpor vůči procesu

Nezvěstný (Amerika) – nedokončený román, mladík cestuje lodí do Ameriky, bydlí u přítele

Zámek – nedokončený román

soukromá korespondence, např. *Dopisy Mileně* – depresivní, nejzajímavější jsou dopisy Mileně Jesenské

- **literární / obecně kulturní kontext**

Pražská německá literatura

- autoři píšící německy, ale bydlící alespoň část života v Praze
- autoři, kteří se u nás narodili, žili tu, považovali Čechy za svou vlast
- meziválečná literatura
- bývali vynecháváni z učebnic, přitom jsou světově známí (židovský původ, způsob psaní, pohled na svět, příslušnost k německé jazykové rodině)

Gustav Meyrink (1868–1932)

- vlastním jménem Gustav Meyer
  - nemanželské dítě herečky a ministra, pracoval jako bankéř
  - narozen ve Vídni, zemřel ve Starnbergu, v Praze prožil 25 let života
  - často provokoval svými aférami – měl sklon k mystice – uvězněn za vyvolávání duchů a spiritismus
→ odchází z Prahy
  - dokonale vystihuje tajemnou atmosféru magické Prahy
- Golem* – napínavý hrůzostrašný román z prostředí staré Prahy
- nejúspěšnější M. dílo, v krátké době prodáno několik set tisíc výtisků
  - díky tomuto dílu je Praha vnímána jako tajemné a mystické město

Rainer Maria Rilke (1875–1926)

- prozaik, dramatik, básník
  - pražský rodák, vychovávala ho přecitlivělá matka – byl plachý a samotářský
  - absolvent vyšší vojenské školy, poté studoval práva – přešel ke studiu filozofie, dějin umění a literatury
  - po vysoké škole odchází z Prahy, cestoval po Evropě, zakotvil ve Švýcarsku
  - poezii psal od 18 let, slavným se stal až na počátku století
- Kniha hodinek* – básnický triptych, náboženské zaměření
- Sonety Orfeovi, Duinské elegie* – vrcholné sbírky
- čtenářsky náročná poezie

Franz Werfel (1890–1945)

- z pražských německých spisovatelů čtenářsky nejprístupnější autor
  - světově proslulý dramatik a prozaik – velmi úspěšný i v USA, r. 1924 získal československou státní cenu
  - syn židovského továrníka – sám být továrníkem nechtěl (schválně se neučil, šel studovat práva, žil bohémsky)
  - od r. 1917 žil ve Vídni, od r. 1938 v emigraci v USA
- Čtyřicet dnů* – nejslavnější román, napínavý, z doby první světové války
- pokus turecké armády vyhladit Armény
- dramata *Pavel mezi Židy, Kozlí zpěv*
- romány *Verdi, Čtyřicet dnů, Hvězda nenarozených*

Egon Ervín Kisch (1885–1948)

- z rodiny bohatého židovského obchodníka s textilem
  - pracoval pro německé noviny a časopisy, nejčastěji pro Prager Tagblatt
  - po vypuknutí války emigroval do USA, zemřel v Praze krátce po komunistickém puči
  - znalec pražského podsvětí – šantánů, lokálů, přítel pasáků, prostitutek, zlodějů...
→ dokonalá znalost hovorové češtiny
  - svoje krédo „být při tom“ beze zbytku plnil
  - přezdívka *zuřivý reportér* – byl reportér světové proslulosti
  - reportáže – psány s lehkostí, elegancí, brilantně, s nadhledem
- Zuřivý reportér, Pasák, Pražská dobrodružství, Pražský pitaval*

Další údaje o knize:

- **dominantní slohový postup:**

vyprávěcí, popisný

- **vysvětlení názvu díla:**

Proměna – hlavní hrdina se proměnil ve hmyz

- **posouzení aktuálnosti díla:**

text není časově zasazen; je stále aktuální

- **pravděpodobný adresát:**

Zájemce o Kafkovo dílo, který je schopen přistoupit na absurdní prvky, pesimismus, zvláštnost.

- **určení smyslu díla:**

Povídka má mnoho interpretací. Může jít například o Řehořův sen. Další možností je, že povídka ukazuje necitlivost měšťanské rodiny. Také lze celý text chápat jako groteskní, k pobavení.

- **zařazení knihy do kontextu celého autorova díla:**

Povídka *Proměny* vyšla roku 1915 za autorova života a s autorovým vědomím (nepatří mezi texty z pozůstalosti, které vydal Max Brod).

- **tematicky podobné dílo:**

Ovidius – *Proměny*: změna člověka v různé bytosti

Ivan Olbracht – *Žalář nejtemnější*: muž oslepl, žil jen ve svém pokoji a postižení zcela změnilo jeho povahu, stal se žárlivým

- **porovnání s filmovou verzí nebo dramatizací:**

televizní film *Proměna* z německé produkce z roku 1975 – zvláštností je, že ve filmu není Řehoř vůbec vidět